

Писма от д-р Мара Тодорова до проф. Александър Теодоров-Балан Мария Младенова

През 1923 г. Върховният читалищен съюз поставя началото на в. „Читалищни вестни“, който насочва вниманието си към теоретични въпроси на библиотекознанието като наука, в която посветените у нас по това време са все още малцина и се броят на пръсти.

И още в първи и втори брой на изданието са публикувани две обещаващи теоретични статии „Нуждата от библиотекознание“⁽⁸⁾ и „Обсега на библиотечната наука“⁽⁹⁾, носещи името на д-р Мара Тодорова. Подписваща се по-късно Мара Теодорова, тя демонстрира още с първите си публикации сериозни познания в областта на общото и частното библиотекознание и е първата българка, проявила компетентност в тази област.

Късната поява на жените в библиотечната професия в България е лесно обяснима. Известно е, че и в света те навлизат в нея едва в края на XIX век. Дотогава в продължение на хилядолетия библиотеките винаги са били обект на традиционно мъжко присъствие и професионална реализация.

През 1911 г., когато се у нас се създава Читалищният съюз, сред делегатите на конгреса няма нито една жена. През 1924 г., сред 77 делегати на VII-ия читалищен конгрес те са само две - Слава Щиплиева, представител на читалище „Съгласие“ в Горна Джумая и Мара Димитрова - делегат на читалище „Надежда“ в Търново. И двете са учителки, като Щиплиева е с висше образование, а Димитрова със средно.

Година преди този конгрес, както вече отбелязах, д-р Мара Тодорова утвърждава авторското си присъствие на страниците на в. „Читалищни вестни“. Започнал да излиза в условията на остра икономическа криза, настъпила след края на Първата световна война, в него само за десет месеца - от април 1923 до февруари 1924 г. тя публикува десет статии, показващи европейска осведоменост в полето на библиотекознанието и познаване на състоянието на библиотеките в редица европейски страни.

И още в първата си статия „Нуждата от библиотекознание“ д-р Мара Тодорова дава европейско тълкуване на понятията библиотека и библиотекознание. Като прави паралел между задачите на библиотеките във времето до XV-XVII в. и днес, тя изяснява съвременен различните им цели в новите условия, когато те вече не са

затворени книгохранилища, достъпни за малцина, а са отворени за народа и значението им в страни като Германия, Англия и Америка е поставено наравно с училището. Голямата им цел, според авторката, е изключително демократична: „да ускорят развитието на човешката мисъл и да направят популярно човешкото познание“, за да се „повдигне общата култура на даден народ“(8). В същото време тя изяснява, че всяка библиотека „селска, градска или народна, най-малката читалищна зала, за да изпълни безупречно високо-културните си задачи, трябва да бъде подредена и управлявана по принципите, легнали в основата на специалната за тази цел наука - библиотечната наука“(8), а работещите в библиотеките „трябва да владеят областта на предмета си“(8), и да „познават не само същината, развитието и пътищата, по които е вървяло библиотечното дело и библиотекознанието, но и неговите последни придобивки, най-новите резултати, които все повече улесняват днес задачата на библиотеките и библиотекарите“(8).

Като пояснява, че библиотекознанието е нова наука, чието начало датира от XIX век, когато „първемецът Schrettinger заговаря именно за библиотечна наука“(8) авторката убедено твърди, че „време е и ние - българите - да се погрижим и да създадем катедра по тая сравнително нова наука“(8), тъй като „нуждата от библиотекознание става вече и у нас належаща“(8), а всички работещи в библиотеки и читалища трябва да я владеят, ако искат да осъществят техните широки просветни задачи. Явно продължение на тази статия е и втората ѝ публикация „Обсега на библиотечната наука“(9), в която авторката проследява нейното възникване и възгледите за съдържанието ѝ на Шретингер, Еберт, Молбах, Ейхлер и Грезел, който в началото на XX в. определя библиотеката като предмет на библиотекознанието, разделяйки го на два равнопоставени дяла: *библиотечно учение* и *библиотечно познание*.

И двете статии изграждат убедителни представи за авторката им като човек, добре ориентиран в западните теоретични концепции за същността на библиотекознанието. Нещо повече, очевидно е, че тя добре е познавала гледищата на авторитетите на немската библиотековедска школа от XIX и първата четвърт на XX век по първоизточници, четени в оригинал. С тези си обещаващи статии тя се доказва като теоретик в областта на библиотекознанието на равнището на Стоян Аргиров и нареждайки се до него, заема позицията на първата и единствената българка, разработвала неговата теория в годините не

само след Първата световна война, но и до средата на 40-те години на века.

Появила се във време, когато в страната липсват условия за развитие на библиотекознанието, тя издига глас и в подкрепа на идеята на Стоян Аргиров и ВЧС за създаването на специална катедра към СУ за подготовка на библиотекари професионалисти, без които библиотеките не могат да съществуват и да изпълняват мисията, която им се възлага в западните общества.

След прочита на статиите естествените въпроси, които възникват са: коя е тази жена, къде и кога е родена, къде и какво е завършила, при кого е учила, как да тълкуваме титлата доктор пред името ѝ? Като лекар-медик или като научна степен - резултат от докторат, защитен неизвестно къде и в коя област на знанието?

Статиите ѝ на страниците на в. „Читалищни вести“ са и една своеобразна прелюдия към подготовката ѝ за участие в първия библиотечарски курс, чиято програма (дисциплини и лектори) е обявена в брой 6 от 20 юни 1923 г. Единствена жена преподавател в курса е д-р Мара Тодорова, на която са възложени лекциите по дисциплината „Библиотечни системи. Подвижни библиотеки“, в рамките на която са маркирани и петте теми: Какви библиотечни системи съществуват за нареждане на книги; Изгодността на всяка система от хигиенно, удобно намиращо се и самообразователно гледище; Коя система за какви библиотеки е пригодна; Книгохранилища и тяхната уредба; Подвижни библиотеки“(11). Към името на лекторката е добавено „специализирала се по библиотекознание“. Естествено възникващият въпрос е къде и кога Мара Тодорова е осъществила специализацията си, която очевидно е високо оценена от Стоян Аргиров - известен с възискателността си при подбора на лекторския състав, въпреки че възможностите му за избор са били доста ограничени.

Като познаваме неговото пристрастие към немската школа, предположих, че е възможно и тя да е специализирала в Германия, поради което той цени квалификацията ѝ и я привлича както за автор във вестника, така и за лектор в курса.

Склонността си към обективен критичен анализ проявява в статията си „Трудностите при библиотечарския курс“(10), чийто слабости според нея са няколко: примитивни библиотечни условия за провеждането му; неговата краткотрайност - само 15 дни, поради факта, че МНП няма възможност да отпусне повече средства; липса на пособия и образци, чрез които нагледно да се посочи модерното

обзавеждане на библиотеките и специално на общообразователните. В дните на курса, поради ремонт в Университетската библиотека, курсистите посещават народната, в която те виждат примитивизма на всяка служба“(10), а образцова общообразователна библиотека по това време в столицата липсва.

И ето, в тази статия, д-р Тодорова, правейки сравнителен анализ между българските и чуждестранните условия за обучение на библиотекари, отбелязва: на Запад подобни занятия се водят в самите библиотеки и веднага след теоретическата лекция, следва практическата в библиотеката... Тъй беше при курсовете в Мюнхенската университетска библиотека; така е и при тия, водени в Лайпцигската: „Deutsche Bucherei“(10). Този пасаж ми подсказа, че тя вероятно е специализирала в Германия и то в двете споменати библиотеки.

Проведен дни преди избухването на Септемврийското въстание от 1923 г., с курса се слага началото на първите стъпки в сферата на библиотечната квалификация в страната, а д-р Тодорова е сред първите българска преподавателка в областта на библиотекознанието.

Вероятно д-р Тодорова е показала качества на добър лектор, умеещ да владее аудиторията и да внушава идеи, поради което през 1924 г. тя е включена в народните четения, организирани от Читалищния съюз под ръководството на проф. Ив. Д. Шишманов, Стоян Аргиров и други изявени читалищни дейци. Сред лекторите присъстват имената само на две жени - на голямата общественичка Екатерина Каравелова и на госпожица Мара Тодорова, заявила четири лекции, от които две са с библиотековедска тематика: „Библиотеката на Запада и у нас”, която дава възможност и за съпоставителни сравнения на базата и на лични впечатления, които вероятно е имала и „Общообразователната библиотека и задачата на нейния пръв ръководител”(5), която очевидно е имала за обект изискванията към образованието, професионалните и личните качества, които трябва да притежава библиотекарят - материя, която тя владее, видно и от публикувана статията ѝ „Длъжност и качества на библиотекаря“ (7), във в. „Читалищни вести“.

Ангажирането ѝ в състава на лекторите на народните четения, в които е участвал елитът на нацията, е своеобразен барометър за образоваността и проявените лични качества на младата библиотековедка д-р Мара Тодорова, успяла да фокусира върху себе си вниманието на ръководството на Читалищния съюз и лично на Стоян Аргиров, който по това време е и негов председател.

Бях проследила проявите на д-р Тодорова на страниците на „Читалищни вестни“, участието ѝ в първия библиотечарски курс и народните четения, които внушаваха представа за интересната ѝ личност, но не знаех нищо за личната ѝ биография и по-късното ѝ професионално развитие, а те ме интригуваха все по-силно.

Бях попаднала и на едно любопитно съобщение от 1925 г. в „нейния“ вестник със следния текст: „Софийският университет е представил д-р Янков и г-ца Мара Тодорова, които да следват три години библиотекознание в Америка, издържани от Международния институт по земеделие в Рим“(12).

Първият и естествен въпрос, който възникна у мен - бе - предложението осъществено ли е, кога, как, с чие съдействие? В началото установих само, че тя действително е заминала за Рим и е работила в него, но какъв точно беше този институт не ми беше известно. След време успях да уточня, че институтът в Рим е основан с международна конвенция от 1905 г. с основна задача да набавя и обработва литературата по земеделие и сродни науки от цял свят, с която да обслужва специалисти от всички страни в света. На библиотеката му, основана през 1909 г. се обръща изключително внимание и тя получава световна известност. Първата световна война и настъпилата след нея световна икономическа криза се отразяват зле на развитието ѝ, но през 1925 г. благодарение на лобирането на американския консул в Рим, фондация „Рокфелер“ отпуска значителни средства за нейната цялостна реорганизация, като изпраща американския библиотекар Хъдзън, който в продължение на 5 г. – от 1925 до 1929 г. полага усилия тя да стане действително световна библиотека в областта на аграрните науки. Фондацията отпуска и няколко стипендии за обучение на млади хора по библиотекознание, но по американски програми, с цел библиотеката да създаде свой подготвен персонал и най-вероятно д-р Тодорова е спечелила една от тези стипендии, като обучението е проведено в същия институт в Рим, след което е останала на работа в него. Решил да я уреди по американски образец, Хъдзън въвежда брюкселския вариант на десетичната класификация (ДК) на М. Дюи, а библиографските описания се съставят по правилата на Англо-американската инструкция от 1908 г. Голямата задача на института, който от 1909 г. издава и седмичен библиографски бюлетин за постъпилите книги от цял свят, е да създаде световен библиографски репертоар на литературата по земеделие, за който в библиотеката се изработва сложна система от каталози и картотеки.

Без съмнение д-р Тодорова бе попаднала в една световна библиотечна институция, а осъществяваните от нея задачи несъмнено са и създали възможности за контакти с водещи библиотеки и библиотекари от цял свят. Вероятно и много е пътувала, посещавайки сродни библиотеки, работещи в областта на аграрните науки.

От Рим тя поддържа връзки с България и макар и по-рядко се появява в професионалния печат. Известна ми бе една нейна по-късна публикация от 1929 г. „Задачите на библиопсихологията“(6), носеща подпис Мара Теодорова, към която редакцията бе добавила: „Реферат, четен на Международния конгрес на библиотекарите на 16 юни 1929 г. от авторката - библиотекарка при Международния земеделски институт“(6), който по-късно е публикуван и на италиански език(3).

В конгреса в Рим участва и Велико Йорданов - по това време директор на Народната библиотека в София и член на редакционния съвет на „Училищен преглед“, поради което не бе изключено, той да е предложил да публикува доклада ѝ в списанието, което помества и материали по проблеми на библиотекознанието. По-късно това ми предположение се потвърди изцяло.

В две статии, публикувани през 1932 г. (1) и 1933 (2) в сп. „Читалище“ името и фигурираше като Мара Камерани-Теодорова.

Поради това, че тя се подписваше и като Теодорова допуснах, че е възможно между нея и проф. Ал. Теодоров-Балан да има някаква родствена връзка. При преглед на описа на архива му се натъкнах на две нейни писма от 1926 и 1927 г., писани от Рим. Те съдържат някои сведения, от които може да се направят известни предположения за пътя ѝ, извървян до 1923 г., когато се появява на страниците на в. „Читалищни вести“, както и за работата ѝ в столицата на Италия.

И двете писма, изпратени от Рим, са с обръщение „Уважаеми господин професор Теодоров“. Това обръщение, както и последователната употреба в текста на местоименната форма Вие подсказваше, че между адресата и Мара Теодорова (така е подписала и двете писма) няма родствена връзка, но съществуват топли човешки отношения. Първото писмо бе с дата 1.VIII.1926 г. В него, като споделя редица трудности, които е трябвало да преодолее около подготовката за пътуването до Рим, както и сериозния изпит, който е положила успешно в Международния институт по земеделие, Мара Теодорова пишеше: „Тук системата за класиране е американската (десетична) и библиографирането е по американските инструкции, но което най-много ме мъчи, то е еднообразното и чуждо за мен съдържание на книжнината - чисто земеделска и социална... Липсва,

обаче онова широко съдържание на книжнината на нашата университетска библиотека, дето при самата работа можеше човек да обогатява познанията си по това, което го интересува... Другите условия са великолепни - колегите разностранни - за първи път българската нация е застъпена в мое лице, тънко възпитан и благороден свят; главният библиотекар - американец, влюбен в работата и библиотеката - с широки познания и много енергия; започнал е от година и половина реорганизацията на библиотеката. Но как ми е мъчно за България и за българската библиотека. Необяснима ми е тази мъка и непредполагам, че тъй дълго време не ще мога да я преодолея... Не беше тъй, когато бях в Германия. Изглежда германският народ много повече ме е интересувал и харесвал от италианския. За Вас си спомням често. И за ония ранни наши разговори в академическата читалня, на която първия добър посетител бяхте Вие...(4).

Като споделя, че има нужда от българска граматика, тъй като преподава български език на чужденци, отбелязва, че сред тях е д-р Енрико Дамиани, който „говори вече отлично нашето слово“. Споделя, че дава уроци и на г-ца проф. д-р Mahler - славистка от Университета в Базел. Привършвайки писмото си, Мара Теодорова пише: „Уважително и сърдечно Ви поздравлявам. Моля Ви при случай, предайте, ако обичате, учтивите ми поздравии на моя бивш директор г-н Аргиров и г-н проф. Боян Пенев“(4).

От това писмо може да се направят няколко предположения. *Първо:* Мара Теодорова добре е познавала десетичната система за класификация, както и Англо-американската инструкция за библиографско описание, прилагани в работата на Института. Вероятно и положението от нея изпит е бил свързан и с тази твърде специфична професионална материя, усвояването на която изисква и значителна практика. Остава открит въпросът къде и кога ги е овладяла. Очевидно не в Университетската ни библиотека, в която е прилагана немската инструкция за библиографско описание и е използвана друга класификация.

Второ: Висшето й образование не е в областта на приложните, а вероятно в сферата на хуманитарните науки, видно и от нейните по-късни публикации, подсказващи интересите й към живота на големи личности, оставили следи в литературата и изкуството на Италия.

Трето: През 1922-1923 г. тя вероятно е работила при Стоян Аргиров в Библиотеката на Софийския университет и по-точно в академичната читалня, където е могла да общува и да се сближи с учени от ранга на проф. Ал. Теодоров - Балан, проф. Боян Пенев и вероятно и с Никола

Начов, за който е известно, че от 1922 до 1928 г. е бил пазител на същата библиотека. *Четвърто:* Преди това обаче тя е била в Германия и вероятно не за кратко. Не е изключено да е следвала там в някой немски университет, но какво? И дали там е специализирала библиотекознание? Сигурно е, че тя е знаела и немски език.

Второто ѝ писмо от Рим е от 23.VI.1927 г. Дълго и много сърдечно Мара Теодорова споделя с професора дълбоки философски размисли за смисъла на живота, за доброто и злото, за възвишеното, за призванието и щастието, а за работата си в Института пише: „Дали съм доволна? - питате. - Няма никакви причини да кажа, че не съм доволна по тия външни неща - положение, работа, заплата. Последната седмица ми донесе название: редактор-библиотекар и съответни облаги. Поверен ми е славянският отдел. Почти всички славянски езици ми послужват тук, особено руския. Директорът на библиотеката е американец. Отношенията му към мен са отлични. Единствената ми радост е, че е доволен от работата ми. Рим е интересен, както знаете; много ново човек може да научи тук. Но... ето има едно „но“. Въпреки всичко това, вътрешно доволна повече бих била, ако работех в отечеството си. Желанието ми беше там да бъде полезна. Там по-би се осмислила работата ми. Искях за нашите библиотеки да поработят. Намирах в тая насока удоволствие, но... пак има едно „но“ - не ми подадоха ръка в България или по право отхвърлиха подадената. Все пак, ако един беден ден ме поканят в Университетската или Народната библиотека за втори или трети библиотекар, бих струва ми се с радост, отлетяла за там“(4).

Това писмо съдържа сведения за бързото напредване в работата на д-р Теодорова, което е несъмнен резултат от високата оценка, дадена на нейните знания и лични качества. Само след една година тя е повишена в „библиотекар-редактор“ и ѝ е „поверен славянският отдел“, за работата в който „ѝ послужват“ познанията „почти по всички славянски езици“ и „особено руския“.

Текстът на писмото носи и белези на преживяно огорчение в България по повод на професионалната ѝ реализация в полето на библиотеките. Очевидно е и съхраненото ѝ желание да бъде полезна на библиотеките в страната, но дава ясно да се разбере, че не би се предложила сама, а ще чака да бъде поканена, при това не в коя да е библиотека, а само в Университетската или Народната. При това не за място на редови библиотекар, а за втори или най-много трети - т.е. за заместник-директор или поне завеждащ-отдел. Този текст съдържа и своеобразна самооценка за високата ѝ професионална подготовка, на

която би съответствала и една по-престижна длъжност в библиотечната йерархия, отговаряща на придобитите от нея в чужбина знания в областта на библиотекознанието. Очевидно е, че в средата на 20-те години на ХХ в. тя и Стоян Аргиров са най-подготвените специалисти по библиотекознание у нас, но странно защо тя не успява да „пробие“ у дома си, въпреки крещящата необходимост от специалисти в тази област.

Кой не ѝ е подал ръка? Вероятно не Стоян Аргиров, който я включва за лектор в първия библиотекарски курс, в народните четения и ѝ възлага ангажименти към Читалищния съюз. Може би Министерството на народното просвещение, оглавявано по това време от проф. Александър Цанков е проявило неразбиране към нея и възможностите ѝ на обещаващ специалист?

Тези две писма до проф. Александър Теодоров-Балан бяха първите документи, в които открих сигурни следи от присъствието на д-р Мара Тодорова в европейската библиотечна цивилизация и ми послужиха като първооснова за началната реконструкция на изключително интересната ѝ професионална и творческа биография.

По-късно аз успях да откроя нейни писма до други големи български учени, които са ѝ съдействали за нейното професионално развитие, но за тях ще стане дума друг път, тъй като изчерпах времето, което ми бе предоставено.

Библиография

1. **Камерани-Тодорова, Мара.** Английските публични библиотеки. // *Читалище*, 1933, № 3-4, с. 82-90.
2. **Камерани-Тодорова, Мара.** Изложба на художествената религиозна книга в Рим. // *Читалище*, 1932, № 9-10, с. 247-249.
3. **Camerani-Teodorova, Mara.** Les tendances de la bibliopsychologie. // *Primo Congresso mondiale delle biblioteche e di Bibliografia. Roma-Venezia*, 15-30. VII. 1929 : In VI v. : V. 5. - Roma, 1933, p. 70-82.
4. **НА-БАН**, ф. 109К, а.е. 643, л. 1-7.
5. **Разпис** на народните четения при Читалищния съюз през 1924 г. // *Читалищни вестни*, № 16, 23 февр. 1924.
6. **Тодорова, Мара.** Задачите на библиопсихологията. // *Учил. преглед*, 1929, с. 1148-1154.
7. **Тодорова, Мара.** Длъжност и качества на библиотекаря. // *Читалищни вестни*, № 5, 1923, с. 2.

8. **Тодорова, Мара.** Нуждата от библиотекознание. // *Читалищни вестни*, № 1, 1923, с. 2.
9. **Тодорова, Мара.** Обсега на библиотечната наука. // *Читалищни вестни*, № 2-3, 10 май 1923, с. 1.
10. **Тодорова, Мара.** Трудностите при библиотекарския курс. // *Читалищни вестни*, № 12, 13 окт. 1923, с. 2.
11. *Читалищни вестни*, № 6, 20 юни 1923, с. 3.
12. *Читалищни вестни*, № 2, 1 юни 1925, с. 8.